

Г. С. Раковски като подготвител и съсътворител на духовно-историческите визионерства на П. П. Славейков

Благовест Златанов

Хайделбергски университет, Германия

Blagovest Zlatanov

Heidelberg University, Germany

G. S. Rakovski as Inspirer and Co-author of P. P. Slavejkov's Historical Visions

---

The paper discusses the significance of Georgi Sava Rakovski as inventor of a poetic-historical narrative that should present and explain in a synoptic and ultimate manner the core features of the Bulgarian cultural identity and the Bulgarian historical destiny. Four pivotal and interconnected elements of this narrative – ancientness, paganism, Balkan and folklore – are analysed in respect to their reception and reinterpretation in the seminal essay of Pencho Slavejkov “The folk-songs of the Bulgars” (1904).

Keywords: national identification symbols, antiquity, heathenism, Balkan, folk-song, Georgi Sava Rakovski, Pencho Petkov Slavejkov.

В своята студия „Българската народна песен“, писана като въвеждащ текст за англоезичния сборник с български народни песни “The Shade of the Balkans” (Bernard et al. 1904), Пенчо Славейков разгръща изключително сложна мрежа от културно-исторически, фолклористични и литературоведски тези, чието проучване, както поотделно, така и в тяхната взаимосвързаност, е далече от своята финална фаза.

В настоящото изложение бих искал, от една страна, да се спра на взаимосвързаността на четири елемента, през които в „Българската народна песен“ Пенчо Славейков мисли същността на българското духовно-историческо съществуване, а от друга, да предложа аргументи в подкрепа на тезата си, че по отношение на тези елементи и тяхното съотнасяне Пенчо Славейков има свой значим предходник в създаването на вторични националноидентификационни митове. Същевременно бих искал да открия точките на максималното съвпадане, но и на разграничаването между двамата автори.

В обобщителен план би трябвало да се отбележи, че в студията „Българската народна песен“ Пенчо Славейков мисли същината на българското духовно-историческо съществуване преди всичко през четири мащабни феномена: древността (старината); езичеството, което не просто предхожда християнството, но е и неговото върховно отрицание; Балкана; народната песен.

Макар за всеки един от тези елементи в епохата на Възраждането да са се произнасяли редица автори, в единен комплекс те присъстват единствено при един от тях – Георги Сава Раковски.

Като основна характеристика на българските народни песни в цялост, независимо от конкретните им типологически различия, Пенчо Славейков определя тяхната „старина“:

Мотивите и темите на българските народни песни често изненадват със своята старина. На не малко от тях личи да е извор класическата древност, което нещо не един път са отбелязвали разни научни изследователи. Аз не смея да твърдя, че и формата, в която тези мотиви и теми са спазени сега, е тъй също стара; тя се изменявала, разбира се, заедно с езика и поетическото настроение на ония певци, които са я възприемали от едни и предавали на други поколения. Всичко живо претърпява външна и вътрешна промяна, пригодявайки се към условията на времето. Но освен мотивите и темите има песни, чийто дъх вече свидетелствува за тяхната старина. (Славейков 1959: 95)

Според П. П. Славейков старината е проникнала във всички слоеве на българската народна песен, не просто в темите и мотивите, но и във формата, т.е. в елементи на езика и поетическото настроение. Тя не просто се е утаила в някакви съдържателни моменти, които могат да бъдат предадени и в друг тип дискурс. Старината е в самата поетическа структура. За разлика от темите и мотивите обаче, където биват запазени изначалните съдържания, самата поетическа структура най-вероятно, предполага Славейков, е била подложена на промени чрез навлизането на нов език и ново поетическо настроение. Поради това не би било възможно безкритично да се приеме и тяхната старинност. С теоретична прецизност Пенчо Славейков маркира диалектиката на трайното и промяната в народната песен, обяснявайки изменението в поетическата форма с ролята на певеца като едновременно рецептивно-повторително и творческо-преобразуващо звено, посредничещо в устното опазване на поетическото предание. Същевременно тази собствена, идваща откъм характеристиките на певеца-посредник изменчивост бива усилена според Пенчо Славейков от онтологичната променливост на всичко съществуващо във времето.

И така, в едни зони – изначална и непроменима, в други – вероятно съчетаваща се с нови форми под влиянието на вътрешни или външни фактори, старината се е отложила навсякъде в българската народна песен, като същевременно е пулверизирала в една особена, единствено сетивно и интуитивно доловима аура, която дори и в настоящето се усеща като „дъх“ и дух. Тази особена аурична старинност обвива като омаен слой творенията на народния певец.

Българската народна песен има невероятната способност да съхранява, да опазва собствената си дълбока древност, собствената си българска старина.

Най-радикалният поклонник на българската старина ¹ в българската културна „историография“ и в този смисъл незаобиколим предтеча на Пенчо Славейков в това поле – Георги Сава Раковски – десетилетия преди публикуването на студията „Българската народна песен“ (1904) пише следното:

---

¹ За почти фанатичната посветеност на Раковски на „българската старина“ най-отчетливо свидетелства фактът, че от средата на 1860-те години той възнамерява да издава „в неопределно време“ (както е отразено на титулната страница – б.м., Бл. Зл.), иначе казано – с неустановена периодичност, списание „Българска старина“. Знаем, че списанието остава в историята с един-единствен брой от 1865 г., който обаче има неимоверно важно значение за творчеството на Раковски и за културните визионерства на Българското възраждане.

Първи и най-стари източници повѣстности были съ: живи тѣ попрѣданыя, кои то ся съ съхранявали и придавали въ приказки, пѣсны и пословицы отъ рода въ родѣ, и кои до днѣсь юште съштествувать въ многы народы.² (Раковски 1865в: 17)

Изказването на Раковски отива повече в посока на една теория на културната история и засяга принципното значение на различните творения на колективната устна поетичност, сред които и народните песни, за опазването и пренасянето на „живи тѣ попрѣданыя“ на един народ.³ Макар да не препраща специфично към българските народни песни, Раковски дефинира теоретичната матрица, в която и Пенчо Славейков години по-късно ще схваща една от особеностите на българската народна песен. За Раковски песента, заедно с пословиците и приказките, е автентичният източник и хранилището на вечно живото предание. Раковски я разглежда по-скоро като съсъд, в който се съхраняват преданията. Мисли я като някакво историческо вещно свидетелство, което носи преди всичко историческо съдържание, исторически доказателства за собствените му, на Раковски, дивни тези. За него старината е историческа, а песента – хранилището на това древно историческо предание. За Пенчо Славейков песента е преди всичко поетически феномен. Затова и в неговото схващане тя носи не само историческа, но и една поетическа старина – съдържателна, структурно-формална, езикова. Пенчо Славейков е поетологът на българската народнопесенна художествена старина.

Раковски мисли старината на народните песни в една много по-радикална перспектива от онази, споделяна от неговия следовник. В някакъв смисъл за Раковски е важно да очертае скрепването между най-старото, най-древното хранилище – песните, приказките и поговорките – и вечно живите, вечно свежите древни предания. Той като че не се интересува от преходността и течащото време, не се интересува включително и от типологично вписаната в народната песен изменчивост. Източниците си остават винаги стари, а преданията пребъдват в своята вечна живост, съхранявана и препредавана в изначалното си състояние, без да бъде докосвана от времето.

Напротив, за Пенчо Славейков екзистенциалното време и вътрешно присъщата на песента изменчивост упражняват натиск върху поетическата старинност на българската народна песен, старинността на съдържанието и формата. Но въпреки този натиск тя устоява, не се заличава, опазва се. За Пенчо Славейков тъкмо това е свойството, с което народната песен изненадва.

Какво обаче е собствено естеството на старината, за която пишат Г. С. Раковски и Пенчо Славейков? Нека да започнем с първопроходника – Раковски:

А кату убърниме внимание то си на старинѣ тѣ на тыя самскритскы и зандскы книги, въ кои то виждаме тыя вѣрваныя тай исто описаны какъ то ты слушае двѣ съ отъ нашы тѣ старцы и бабы, кои то гы юште вѣрвать, и чюемы и много имяна съхранены съшты, какъ то и множество обряды и обичаи, кату убърниме, казваме, внимание то си върху тая точкѣ, какво понѣтие трѣба да зѣмиме за наше то приселение отъ Хиндистана въ Европѣ, т. е. за поврѣменность тѣ му когы е то станяло, и за умно то развѣтие въ кое ся съ находили наши тѣ Българи, кога то съ дошли, въ тѣхъ отдалны вѣкове, въ Европѣ?... (Раковски 1865а: 74)

---

² Един друг вариант на тази теза откриваме в следния цитат: „Най-стари тѣ начала повѣстности всѣкаго народа: ся крыты въ неговы тѣ първобытны жилища, въ негово то старонародно вѣройсповѣдание, въ неговый първобытень языкъ“ (Раковски 1865в: 5).

³ Оттук Раковски в „Предговора“ към единствения брой на сп. „Българска старина“ определя като основна своя задача търсенето на: „1. Отломки отъ открытыя до сега Българскы древности и старины съ любословны изслѣдованыя“ (Раковски 1865б: 3).

За Раковски старина е старината на историческия произход на българския народ, старината на възникването, старината на етническите начала. Тя лежи в дълбините на времето („отдални въкове“) и в териториите на азиатската прародина („Хиндистана“). Старината на българския етно-духовен произход се определя от една пределна времева и пространствено-географска отдалеченост. Но въпреки тази ѝ пространствено-времева почти откъснатост паметта за етно-духовните начала, паметта за зараждането лежи непроменена, опазена във вечно живите „вървания“ и в „много имена съхранени съшты“. Старината не остарява. Но как е възможно древното, старинното предание да бъде вечно свеж спомен? Раковски чертае забележителната и всъщност парадоксална трансформация от писменото към устното в опазването на преданието. Най-дълбоката българска старина под формата на вярвания първоначално е съхранена в свещените санскритски и зендски книги („самскритски и зандски книги“), а след това е пренесена в устното предание („какъ то ты слушаеме... и чюемы“). Това са двата съдържателно идентични, но типологично, времево и пространствено разбягали се полюси на опазването на „българската“ старина: от една страна, сакралните книги, а от друга – онези „приказки, пѣсны и пословицы“, които слушаеме „отъ наши тѣ старцы и бабы“. Устното, онова, което е особено уязвимо от времето, преходността и забравата, всъщност е дошло да отмени писменото, по-устойчивото във великата мисия по опазването на спомена за началата. Колкото и да е необичаен от гледище на днешните ни културноисторически представи, в някакъв смисъл преходът „писмено – устно“ при Раковски е дори логичен. Преди преселението си „отъ Хиндистана въ Европѣ“ българите ще да са трансформирали писменото послание на „Авеста“ в „приказки, пѣсны и пословицы“, ⁴ за да могат по-сигурно да го опазят. Писмената книга, фиксираният текст могат да бъдат погубени сред премеждията на дългото странстване. Затова съдържанията им биват вградени в устни жанрови форми – приказки, песни, пословици, – като там, чрез определени мнемонически техники биват съхранени в съзнанието и фантазията на поелите на път. Разбира се, и това начинание носи рискове. Устните предания също могат да бъдат изличени из морните пътища на паметта. Но тъкмо посветеността на старината, която е същностно важна и типична за българите, ги е карала да опазват и повтарят устното предание неопетнено.

Напротив, за Пенчо Славейков старината не е нито толкова дълбока, нито до такава степен е изцяло свързана с някакви откъдени, праисторически корени на българския народ. И за Пенчо Славейков въпросът за поселението на българите на Балканския полуостров е централен въпрос. И за него този въпрос е свързан с българската народна песен. От чисто историкохронологическо гледище обаче неговата теза в „Българската народна песен“ е напълно различна от времевите и континентални траектории на Раковски:

Поселението на българите на Балканския полуостров Славейков датира около IV – V век от н. е., с което придава на българската старина напълно различен, бих казал, много по-сдържан мащаб. Мнението на Славейков не просто се базира на вече широко споделяните в славистичната историография на границата между XIX и XX век тези. За него търсенето на някаква чутовна старина и трансисторическа значимост на българското племе като най-древен народ е въпрос на напълно сбъркан патриотичен жар, от който няма никакъв смисъл. В „Българската народна песен“ Пенчо Славейков ясно и категорично се противопоставя на всички въздушни диспечери на патриотичната фантазия, най-виден представител на които е неподражаемият Георги Сава Раковски. Разбира се, не и единствен! Обсъждайки фолклористичните занимания на бошнака Стефан Веркович, Пенчо Славейков не пропуска възможността да отхвърли една цяла линия в историографията и фолклористиката на Българското възраждане, започваща от Юрий Венелин и неговото съчинение „Древние и

---

⁴ От епистоларното наследство на Г. С. Раковски е известно, че той е възнамерявал да издаде „зборникъ краткъ отъ най старыя българскы пѣсны“ (писмо до Ив. Кишелски). В друг документ Раковски посочва: „на това ще ми даде средства родолюбивый г. Н. Мироновъ Тошковъ“. (Пенев et al. 1917: 65)

нынешние словене“ (Венелин 1841), в което се лансира идеята, че славяните, и по-специално българите, от прадревни времена са населявали Европа под различни имена. По този повод Славейков пише:

Както чехът Ханка през 1817 „намери“ собствените си стихове над сводовете на краледворската църковна кула, тъй и Веркович „откри“ в родопските села, посредством македонския учител Ив. Гологанова, песни от незапомнена древност, подбуждан невям от патриотически омисъл да покаже, че българите са живели на Балканския полуостров от създаване мира. (Славейков 1959: 88–89)

Очевидно е, че Пенчо Славейков не приема да се занимава нито с хиндуистката, нито с балканската правечност на българския етнос. Фактът обаче, че полага заселването на българите на Балканския полуостров приблизително в IV–V век от н. е., не е единствено въпрос на съгласуване с доминиращите по онова време в историографията мнения. В определени културно-исторически периодизации тази времева граница бележи края на епохата на Античността. С това същевременно се поставя и начало на толкова разнопосочната, продължила през следващите векове, борба за античното наследство. Оттук следва и специфичното съдържание, което Пенчо Славейков, противно на Раковски и неговите съмишленици, влага в понятието за старина. Нека да припомним само една част от вече цитирания пасаж:

Мотивите и темите на българските народни песни често изненадват със своята старина. На не малко от тях личи да е извор класическата древност, което нещо не един път са отбелязвали разни научни изследвачи. (Славейков 1959: 95)

Пенчо Славейков не се интересува от ретроспективни исторически възстановки, целящи да достигнат до точката на възникването на българското. Той търси едни друг старинен, древен извор. Търси поетическите извори на българската народна песен и що се отнася до темите и мотивите, ги намира включително и в класическата античност. При това с този си жест Пенчо Славейков се присъединява към онези изследователи, които отдавна вече разработват подобни възгледи за пораждането на определени съдържателни и формални аспекти в българската народна песен. Един от Славейковите предшественици на международната сцена е например Адолф Щраус,⁵ който предлага следното доказателство за връзката между класическата античност и българските митологически и юнашки песни:

Включително и това обстоятелство позволява да се направи заключението, че в пълно съответствие с гръцките титани и тези деца-юнаци са персонификации на природните сили.⁶

Нещо повече, позовавайки се на заключенията на унгарския музиколог Юлиус Калди (Julius Káldy), Щраус открива в българските народни песни директни заемки от старогръцки музикални форми, с което изпреварващо дава значително по-широко тълкуване на твърдението на Пенчо Славейков за връзката на българската народна песен с класическата античност дори в областта на формата:

---

⁵ Обща информация за българистичните приноси на Адолф Щраус може да се намери в: Schubert 1986: 64–66, Schaller 1988: 9, 14, 62, 100, 135 и Zeil 1994: 404–405.

⁶ „Auch dieser Umstand lässt folgern, dass gleich den griechischen Titanen auch diese Heldenkinder Personifikationen der Naturkräfte sind“ (Strausz 1895: 33). Разредката е на Щраус.

Облик и своеобразие българските мелодии са черпели по-скоро от старогръцката музика, тъй като се движат в рамките на старогръцките тоналности, най-често фригийските и дорийските; музикалните им елементи са основани на Аристотеловия тетрахорд, който е по-скоро мелодичен, отколкото хармоничен.⁷

Бих искал да вметна, че със следващата фаза на генеалогията на музикалните мотиви, предложена от Щраус, Пенчо Славейков в никакъв случай не би се съгласил:

Много български мелодии са заети от стари македоно-гръцки църковни песнопения, като впоследствие са били трансформирани; тези песнопения могат да се проследят назад във времето до 10-ти и 11-ти век...⁸

Ако за Раковски изворите на българската народна песен са някъде дълбоко в свещените книги на древноазиатските култури като „Авеста“, свещената книга на зороастрийството, то Пенчо Славейков издърпва исторически „установимите“ начала на българското народно поетическо творчество много по-напред във времето, за да ги свърже и с античната поезия. Раковски се съпротивлява на всичко гръцко, независимо дали то е антично, византийско или фанариотско. Придържайки се, този път по изключение, към преценките на тогавашната филологическа наука, Славейков не е склонен да изключи гръцкото въобще, а само византийско-фанариотското.

И така, нека да продължим да следваме сюжета на Г. С. Раковски и да видим какво се случва, след като от свещените санскритски и зендски книги се извлича древното българско предание, за да бъде пренесено в „приказки, пѣсны и пословицы“ към Европа:

Само то прибѣжиште на българскѣ тѣ народнѣ книжнинѣ е било въ прѣдѣлы тѣ на Старѣ Планинѣ въ непокрыстенытѣ тогава Българѣ, дѣ ся е съхранѣвала принесена та имѣ отъ Азинѣ старо-тракийска отъ първо книжнина, въ древны тѣ времена, а нѣколко си вѣка прѣды Хрѣста, принесена та второ отъ Гебры тѣ (Кимбри тѣ) Зандска книжнина. (Раковски 1865б: 199)

Конкретните историко-географски траектории на преселението Раковски е описвал на няколко места. Например, в „Замѣчанія“-та към поемата „Горски пътник“ той ги скицира на едро и със замах, откроявайки ролята на Стара планина за окончателното много ранно поселение на българите на Балканския полуостров (Раковски 1857: 203–205).

Както виждаме, преди зендската книжнина, оказва се, в Азия е съществувала и старотракийска книжнина.⁹ Оттук следва една кавалкада от драстични тези. Както старотракийската, така и зендската книжнина са по същество „българска народна книжнина“, която, и това е не по-малко важен момент, преселващите се българи са взели със себе си. Следователно българската старина е пренесена не само в „приказки, пѣсны и пословицы“, но и собствено в книги. Тя е била, тъй да се рече, двойно подсигурена. Опазвана е както в устното предание, така и в собствено изначалните ѝ писмени паметници. Целта на Раковски се

---

⁷ „Die Originalität und den Charakter haben die bulgarischen Melodien vielmehr aus der altgriechischen Musik geschöpft, denn diese Melodien bewegen sich im Rahmen der alten griechischen Tonarten, am häufigsten in der phrygischen und dorischen; ihre Musiktheile gründen sich auf Aristoteles' Tetrachordon, das mehr melodisch, als harmonisch ist“ (Strausz 1895: 107).

⁸ „Viele bulgarische Melodien sind den macedonisch-griechischen alten Kirchengesängen entnommen und dann umgeformt worden; diese Gesänge lassen sich bis ins 10. und 11. Jahrhundert zurückführen...“ (Strausz 1895: 107).

⁹ За това какво Раковски разбира под предхристиянска българска книжнина, вж. и Николов 2008: 71–94.

изразява не толкова в това да опише грандиозна спасителна акция. По-скоро цели в рамките на едно планетарно митарство да докаже извечното съществуване както на една древна българска книжнина (която иначе е наричана старотракийска, санскритска, зандска и каква ли още не), така и на едно древно устно българско предание, които са скачени помежду си – възхождат едно от друго и/или са съществували едно с друго. Има една старина, един комплекс от вярвания, обичаи и обреди, които са съхранени не просто в начина на живот, но и в свещени книги и устно предание, и които са устояли на премеждията на суровата съдба и вековете.

От перспективата на „Българската народна песен“ (1904) тази конструкция е важна не толкова в своята цялост, а в един свой детайл. „Изнесената“ от Азия „българскж народнж книжнинж“ се е нуждаела от „прибъжиште“, от закрила. И това спасително място според Раковски „е било въ прѣдѣлы тѣ на Старж-Планинж“. Ето как в своята етномитологизираща фикция Раковски превръща Стара Планина първо в централен исторически топос, след това – в тайнствено светилище, а накрая и в мистичен закрилник на една стародавна традиция, на една устояла на времето и премеждията на съдбата българска древност. Разбира се, както Раковски, така и Пенчо Славейков са водени от множество съображения, за да изберат Стара планина за център на своите духовно-исторически визионерства. Безспорно е, че физикогеографските характеристики на планината дават възможност за изграждането на множество аналогии и метафоризации около тайнството, закрилничеството, устояването във времето и т. н.¹⁰ Разplitането на всички причини, довели до избора на Стара планина за централен националноидентификационен топос и символ, отчасти е предприето, но все още предстои много работа в тази изследователска посока.

От гледище на студията „Българската народна песен“ е важно да се установи, че няколко десетилетия преди появата на „The Shade of the Balkans“ (1904) Раковски вече лансира тезата за етномитологическата сакралност на Стара планина. И не само това.

Сега ные имаме право да отправиме камъ сичкы тѣ Европѣйскы учены, а най-паче камъ Нѣмцы тѣ, кои то съ писали на лѣво и на дѣсно за насъ Българы тѣ и въ общтѣ за Словены тѣ разны неосновны нѣшта, да отправиме, казваме, слѣдныи въпросъ: Ако Българи тѣ нѣсѣ были три вѣка прѣды Хрїста въ Старж Планинѣ отъ дѣ е остало да ся пѣять и до днѣсь, най-паче отъ жетелы тѣ на Старж Планинѣ, тыя живы възпомянаныя за Галатскы тѣ събытыя, кои то Европѣйска та повѣстность тай обстоплтлствено е съхранила? Могать ли измѣдрува и връху това нѣшто си? ... (Раковски 1865а: 185)

В статията „Народни български песни. Въспомянаюшти галаты те въ България, пеять ся и до днесъ отъ народа“ от единствения брой на „Българска старина“ (1865) Г. С. Раковски постулира особената връзка и обратимост между Стара планина и народната песен. Историческата съдба отрежда така, че Стара планина да стане „само то прибъжиште на българскж тж народнж книжнинж“, с което се превръща и в светилище на опазването на българската древност. Но издигането на планината до сакрален топос е до такава степен акт изключителен и мистичен, че от него възниква една нова фолклорна традиция, в която именно на народната песен е отредено да играе централна роля. Народната песен улавя, възпява и „документира“ превръщането на Стара планина в „прибъжиште на българскж тж народнж книжнинж“. В статията „Народни български песни“ Раковски публикува и подробно анализира

¹⁰ Ето и едно базово антропологическо разяснение на Раковски по този въпрос: „Никой не можи отказа чи първи тѣ чловѣци сж живѣли по планины тѣ, горы тѣ, лѣшишта та и пештеры тѣ, и чи нѣсь имали ни каштіа, ни села, ни градишта, прѣды да съставыть първо-образованы тѣ общества. Живы примѣры на това имаме въ дивы тѣ іоште сжштествуюшты племена, и никой отъ днѣшны тѣ образованы народы не можи отказа чи и негово то първобытно положение жития му е било такава“ (Раковски 1865а: 78–79).

множество народни песни, които в своите мотиви и теми би трябвало да докажат тезата му. Именно така между Стара планина и народната песен се поражда една особена, дълбинна свързаност при опазването на българската старина. Стара планина става прибежище на фолклорнопесенната старина, но и една новоотприщана фолклорнопесенна традиция „документира“ акта на превръщането на Стара планина в съкровищница-прибежище.

Една от причините за необходимостта от такова сакрално прибежище за стародавните български предания е надигналата се поредна огромна заплаха за тях далеч след като носителите им са намерили новата си родина на Балканския полуостров. Заплахата идва от юг:

Българската наша народна книжнина е почнала да страда още от появение то християнства въ Македонскитъ Българи поради наводнение то *елинизма*, кого е разпрострънѣвало гръцко то племя за политическая тѣ си цѣль съ сичкы тѣ си възможны срѣдства. (Раковски 1865б: 199)

Раковски разчертава едно ясно териториално-духовно разделение, при което югът, Македония попада под ударите на християнството, докато северът с неговото съсредоточие и долна граница – Стара планина, остава прибежище, светилище и крепост на народната книжнина, на фолклора, на извечната старина.

В „Българската народна песен“ (1904) откриваме плътно придържане към зададената от Раковски историкосъбитийна и териториално-духовна матрица. При това още в самото начало на студията Славейков пише:

Цялата наша писменост отвъд синура на вчерашното столетие носи за права бога име Б ъ л г а р с к а л и т е р а т у р а, по чужденски терк кръщавана т у с т а р а, т у с р е д н я, т у н о в а. В нея няма нищо българско, освен азбуката. Псалтири, молитвеници, дамаскини — дамаскини, молитвеници, псалтири, ред по ред, като верига жерави, гонени от южния вятър (от Византия), прелитат те на север към Балкана, който май не се интересува каква песен му пее. (Славейков 1959: 82)

Щрихираното още от Раковски настъпление на елинизма от юг на север е представено от Пенчо Славейков, от една страна, чрез неподражаема вятърно-летателно-птича алегория, а от друга – чрез огледална фигура на повторението. И при Пенчо Славейков границата, при която това настъпление бива спряно, твърдината, която то като че не може да преодолее, е Балканът. В същото време не може да убегне прозопопееята на по ботевски пеещия Балкан, чрез която Пенчо Славейков потвърждава зададената от Раковски дълбинна свързаност на Стара планина/Балкан и народна песен.

Само няколко реда по-надолу, в изречението, предхождащо и непосредствено подготвящо пасажа, в който Пенчо Славейков окончателно ще сакрализира Балкана като възлов национален идентификационен символ, четем:

Съвсем понятно е, че народът е живял отчужден от тях, търпейки неволите на настоящето и продължавайки интимните си връзки с традициите на дохристиянската култура, по-близкостоящата до първобитния му натюрел. През повече от петнадесет столетия живот (откакто българите са се поселили на Балканския полуостров), ту робски, ту свободен, тия традиции от миналото е поддържала и природата на новото му отечество, „побашима стар Балкан“ – рошав като хайдушки перчем. Като верен страж, той бодро е пазил пред дверите на негова живот, и сам не един път е подемал борба с фуриите на неговите исторически съдбини, когато е виждал, че те са го удряли през просото. (Славейков 1959: 83)

Макар леко да сменя ракурса на интерпретацията, Пенчо Славейков по същество остава в парадигмата на Раковски. Съпадението между двамата е най-плътно по отношение на акцентирането върху преселението на българите на Балканския полуостров, след като са напуснали духовната си прародина (макар и при Славейков тя да не е спомената, все пак ясно може да бъде предположена), върху избора на Балкана като „ново отечество“ и накрая един особено важен акцент върху радикалната посветеност на българите на собствената им духовна традиция и нейното опазване.

Както в текстовете на Раковски, така и в „Българската народна песен“ тая връзка с традицията отпреди преселението има важна компенсаторна роля. И двамата прокарват разграничението между християнство и предхристиянство като двете мащабни епохи в историческата съдба на българите. Както вече посочих, предхристиянският период при Раковски е мащабно отворен назад чак до праисторията. В същото време неговата културна специфика е описана много подробно, като побира в себе си едно неимоверно множество от трудно съвместими културни традиции. Славейков не уточнява доколко времево обхватна е тази епоха, но в никакъв случай не е склонен да се простира прекалено назад във времето. Що се отнася до културната ѝ специфика, и тук Славейков е по-обобщаващ, по-иносказателен. За предхристиянството той пише като за езичество въобще. И Раковски, и Пенчо Славейков виждат в настъпващия християнски период заплаха за българското, която схващат най-вече като духовна заплаха. За да се предпази от идващото с християнството настъпление на чуждото, което приема форми на политическо и духовно заробване, българинът изпитва компенсаторен копнеж и компенсаторна необходимост да остане в своето, в своята вековечна езическа традиция. Това е рецептата на неговото оцеляване. Така в един втори компенсаторен акт българинът търси прибежище, където да съхранява и поддържа, да практикува тази вечно жива традиция. И го намира в Стара планина/Балкана.

Пенчо Славейков е изразил тази „интимна“ свързаност на българина с традицията на езичеството особено експресивно. В същото време той чертае едно почти мистично сливане между българската езическа традиция и природата. Заплашена, традицията има нужда и от природата, която да ѝ даде своята естествена защита. Този мотив присъства още при Раковски, макар и не така поетично и образно изразен.

При всичките различия, които съществуват между отделните акценти при Георги Сава Раковски и Пенчо Славейков, все пак е безспорно, че между тезите им за основните опори на българското историко-духовно съществуване са разпознаваеми ясни припокривания. Пенчо Славейков плътно се придържа към и поетологически доразработва нахвърляната още при Раковски мащабна взаимовръзка между старина, предхристиянство, Стара планина и народна песен (или фолклор в по-широк смисъл).

С това обаче комплексът от взаимосвързани културно- и литературноисторически питання около тези четири образни и смислови съсредоточия в никакъв случай не се изчерпва. В заключение бих искал единствено да маркирам само два от тези въпроси.

Изключително важно е да се проучат причините за преминаването от топонима „Стара планина“ при Раковски към топонима „Балкан“ при Пенчо Славейков. Раковски последователно използва лексемата „Стара планина“. Във възловите му културноисторически съчинения „Балкан“ има пренебрежимо рядка употреба. Напротив, при Пенчо Славейков акцентът изцяло се пренася върху лексемата „Балкан“. Литературоведското и културологичното изследване на причините за това изместване би трябвало да включи значителен и сложен комплекс от фактори, далеч надхвърлящ влиянието единствено на Ботевата поезия.

В своите съчинения и Раковски, и Пенчо Славейков подхождат към Стара планина/Балкана и откъм една друга времева перспектива. За тях този възлов националноидентификационен топос не е единствено изходна точка за духовно-исторически реконструкции. Напротив, за

Раковски и Славейков той е същностно важен и за осъществяването на определени национално-митологизиращи стратегии с оглед на непосредственото настояще. Въпросът за скрепването на аналогията между Балкан и хайдутството на 19 век е относително добре проучен от вътрешна, българска гледна точка, но почти напълно непроучен откъм влиянието на външни фактори. А такива има и тяхната роля е изключително съществена.

ЦИТИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

- Венелин 1841:** Венелин, Ю. И. Древние и нынешние словене в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении к россиянам. Историко-критический изыскания. Т. 2. – Москва: Унив. тип., 1841. [Venelin 1841: Venelin, Yu. I. Drevniye i nyneshniye slovene v politicheskom, narodopisnom, istoricheskom i religioznom ikh otnoshenii k rossiyanam. Istoriko-kriticheskiya izyskaniya. T. 2. – Moskva: Univ. tip., 1841]
- Николов 2008:** Николов, А. Концепцията за предхристиянската писменост и литература на българите в историко-филологическите построения на Г. С. Раковски и някои негови последователи. // *Palaeobulgarica*, 2008, № 1, с. 71 – 94. [Nikolov 2008: Nikolov, A. Kontseptsiyata za predhristiyanskata pismenost i literatura na balgarite v istoriko-filologicheskite postroeniya na G. S. Rakovski i nyakoi negovi posledovateli. // *Palaeobulgarica*, 2008, № 1, s. 71 – 94.]
- Пенев et al. 1917:** Пенев, Б., М. Арнаудов и А. П. Стоилов. Г. С. Раковски: По случай петдесетгодишнината от смъртта му 1867 – 1917. – София: Акц. д-во „Книга“, 1917. [Penev et al. 1917: Penev, B., M. Arnaudov i A. P. Stoilov. G. S. Rakovski: Po sluchay petdesetgodishninata ot smartta mu 1867 – 1917. – Sofiya: Akts. d-vo „Kniga“, 1917.]
- Раковски 1857:** Раковски, Г. С. Горский патникъ: Повѣствовителнъ спѣвъ. Списание въ лѣто 1854. – Новый Садъ: Въ книгопечатнѣж Др. Дан. Медаковича, 1857. [Rakovski 1857: Rakovski, G. S. Gorskiy patnik: Povыastvitel'n spyav". Spisan v lyato 1854. – Novyy Sad: V knygopechatnya Dr. Dan. Medakovicha, 1857.]
- Раковски 1865а:** Раковски, Г. С. Народни български песни: Въспомынаюшти галаты те въ България, пять ся и до днесъ отъ народа. // *Българска старина*, 1865, кн. 1 (изд. 1-во), с. 182–191. [Rakovski 1865a: Rakovski, G. S. Narodni balgarski pesni: Vaspomyanayushti galatyte v Bulgariya, peyat sya i do dnes ot naroda. // *Balgarska starina*, 1865, kn. 1 (izd. 1-vo), s. 182–191.]
- Раковски 1865б:** Раковски, Г. С. Народни български повествователни паметници: Потвърдяюшти чи българите древлъ носили и имя то кимбри или кимери и чи Брен и Болгъ были български царие. // *Българска старина*, 1865, кн. 1 (изд. 1-во), с. 199–206. [Rakovski 1865b: Rakovski, G. S. Narodni balgarski povestvovatelni pametnitsi: Potvardyayushti chi balgarite drevla nosili i imya to kimbri ili kimeri i chi Bren i Bolga byli balgarski tsarie. // *Balgarska starina*, 1865, kn. 1 (izd. 1-vo), s. 199–206.]
- Раковски 1865в:** Раковски, Г. С. Няколко речи върху всемирная повестность. // *Българска старина*, 1865, кн. 1 (изд. 1-во), с. 14–21. [Rakovski 1865v: Rakovski, G. S. Nyakolko rechi varhu vsemirnaya povestnost. // *Balgarska starina*, 1865, kn. 1 (izd. 1-vo), s. 14–21.]
- Славейков 1959:** Славейков, П. П. Събрани съчинения в осем тома. Т. 5. Критика и обществени въпроси. Очерци. Пътеписи. – София: Български писател, 1959. [Slaveykov 1959: Slaveykov, P. P. Sabrani sachineniya v osem toma. T. 5. Kritika i obshtestveni vaprosi. Ochertsy. Patepisi. – Sofiya: Balgarski pisatel, 1959.]
- Bernard et al. 1904:** Bernard, H., P. Slaveikoff & E. J. Dillon (eds.). *The Shade of the Balkans: Being a Collection of Bulgarian Folksongs and Proverbs.* – London: D. Nutt, 1904.
- Schaller 1988:** Schaller, Helmut W. *Bulgaristik in Deutschland: Historischer Abriss mit Bibliographien* (Typoskript-Edition Hieronymus. Slavische Sprachen und Literaturen, Bd. 16). Neuried: Hieronymus, 1988.

Schubert 1986: Schubert, G. Das Interesse deutscher gelehrter gegen Ende des 19. Jahrhunderts und zu Beginn des 20. Jahrhunderts für die bulgarische Volkskultur. // *Bulgarian historical review* (research quarterly; organ of the Institute for Historical Studies at the Bulgarian Academy of Sciences), 1986, № 4, 59 – 67.

Strausz 1895: Strausz, A. Bulgarische Volksdichtungen: Übersetzt, mit Einleitung und Anmerkungen versehen. Wien und Leipzig: C. Graeser, 1895.

Zeil 1994: Zeil, W. Slawistik in Deutschland: Forschungen und Informationen über die Sprachen, Literaturen und Volkskulturen slawischer Völker bis 1945 (Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Reihe A: Slavistische Forschungen, N.F., 9 = 69). – Köln: Böhlau, 1994.

Цитиране/ Citation:

Златанов, Бл. Г. С. Раковски като подготвител и съсътворител на духовно-историческите визионерства на П. П. Славейков. // *Литературна история*, 2018, № 1: <http://www.litistoria-bg.eu>

Zlatanov, B. G. S. Rakovski as Inspirer and Co-author of P. P. Slavejkov's Historical Visions. – In: *Literaturna istoria*, 2018, № 1: <http://www.litistoria-bg.eu>